

- **Murat Şimşek**, *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefîlik*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, Konya 2019, 399 s.

Değerlendiren: Arş. Gör. Dr. Mahmut SAMAR*

Fıkıh tarihinin en önemli iki ögesi mezhep ve kurucu imamdır. Tarihi süreç içerisinde kısmen bölgesel kısmen de metodolojik farklılıklara bağlı olarak onlarca fıkıh mezhebi ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere kronolojik sıra itibarıyla oluşumunu tamamlayan ilk mezhep Hanefî mezhebidir. Hanefî mezhebinin -hatta bir bütün olarak fıkıh ilminin- kurucu imamı Ebû Hanîfe'dir. Bu nedenle fıkıh tarihinde Ebû Hanîfe ve Hanefîlik önemli bir yeri haizdir. İşte tanıtımını yapacağımız eser, bu çerçevede Murat ŞİMŞEK tarafından kaleme alınmış önemli bir çalışmadır.

Ebû Hanîfe'yi ve Hanefî mezhebinin mezhepleşme sürecini tarih ve usul bakımından incelemeyi amaçlayan bu çalışma bir giriş, üç bölüm, sonuç ve ekler şeklinde düzenlenmiştir. Girişte iki başlık altında Ebû Hanîfe'nin fıkıh ilmini kurması ve sistemleştirmesi üzerinde durulmaktadır. Birinci başlığın altında ana hatlarıyla Ebû Hanîfe'nin hayatı ve şahsiyeti, genel olarak İslâmî ilimlerle ve fıkıh ilmiyle irtibatı ve kurucu şehir olarak Kûfe'ye yer verilmektedir. Burada kesin bir dille fıkıh ilmini kuranın ve sistemleştirenin Ebû Hanîfe olduğunun altı çizilmektedir. Bunun yanı sıra kelam ilmine de katkıda bulunduğu; bazı kavramlarını geliştirdiği ifade edilmektedir. Ancak onun tasavvuf ile irtibatının bilinmediğine dikkat çekilmektedir. Fıkıh ilminin bugünkü durumunu Ebû Hanîfe'nin eseri olarak değerlendiren yazar, bu başlık altında başlıca şu hususlara yer vermektedir: Ebû Hanîfe'nin kıyas ve istihsan anlayışı ile buna neden karşı çıktığı, onun hadis bilgisi, re'yciliği, yaptığı fıkıh tanımının kapsamı ve haber-i vâhidle amel etmenin şartları. Burada dikkat çekilen önemli bir husus da fıkıhın yazılması ihtiyacına binaen Ebû Hanîfe'nin bir akademi oluşturmaya karar vermesidir. Çünkü ona göre bu, ancak ortak bir çabayla başarılacak kadar zor bir görevdi. Ayrıca onun mezhebin usul ve esaslarını belirlerken şûra yöntemine yer verdiği, bunu tek başına yaparak öğrencilerine dikte etmediği -birkaç da örnek verilerek- de belirtilmektedir. Şimşek, bu başlık altında son olarak fıkıh ilmi bakımından Kûfe'yi kurucu şehir, re'yi kurucu teori ve Hanefîliği de kurucu ekol şeklinde bir niteleme bulunmaktadır. Bu bölümün ikinci ana başlığında Ebû Hanîfe, ehl-i re'y fıkıh ekolünün temsilcisi olarak ele alınmaktadır. Yazarın daha önce yayınlanmış

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, mahmutsamar@hotmail.com

olan bir makalesi esas alınarak hazırlanan bu başlıkta önce; ehl-i re'y fıkıh ekolünün sahabe döneminde başlayan bir geleneğe dayalı olduğu ve Ebû Hanîfe tarafından nasıl sistemleştirildiği üzerinde durulmaktadır. Ardından Ebû Hanîfe'yi öne çıkaran bazı şahsi meziyetlere yer verilmektedir. Son olarak onun görüşünün tercih edilmesini sağlayan iç etkenler ve Hanefiliğin sunduğu imkânlar incelenerek giriş bölümü noktalanmaktadır.

Birinci bölümde konunun arka planına ve kavramsal çerçevesine yer verilmiştir. Bu amaçla mezhep, menâkıb, tabakât, usul, tahric ve kavâid kavramları bağlamında Hanefilik ele alınmaktadır. Bu bölüme mezhep kavramıyla başlayan yazar, mezhebi göz ardı ederek fıkıh tarihinin isabetli şekilde anlaşılmasının güçlüğüne dikkat çekerek mezhebin gerçekte bir düşünce sistemi olduğu ön kabulü ile hareket edeceğini ifade etmektedir. Ardından mezhep kavramına Batılı yaklaşımlara ve çağdaş İslam dünyasında mezhep mefhumuna yer vermektedir. Bu çerçevede mezhep kavramını Batı dillerine tercüme etme çabaları kronolojik olarak incelenmektedir. Başta Ignaz Goldziher (ö. 1923), Joseph Schacht (ö. 1969) ve George Makdisî olmak üzere birçok oryantalistin mezhep kavramıyla ilgili yaklaşımı üzerinde durulmaktadır. Batılı araştırmacıların mezhep ile ilgili yaklaşımlarının kendi bilimsel ve coğrafi şartlarının etkisinde olduğu vurgulanmaktadır. İslam dünyasındaki çalışmaların Mısır merkezli bir anlayışın etkisinde kaldığı ifade edilmektedir. Şimşek'e göre bu anlayış, fıkıh tarihini ictihad ve taklid merkezli okuyan, mezhepleri dışlayan, ictihad ile birlikte maslahat ve fıkıh usulünü merkeze alan kabullere sahiptir. Burada adı geçen anlayışın karşısında duran Kevserî'nin (ö. 1952) ve bu konuda doktora tezi hazırlayan Eyyüp Said Kaya'nın yaklaşımlarına dikkat çekilerek fikhî açıdan mezhep şu şekilde tanımlanmaktadır: "Nassı yorumlama ve hayatla irtibatını kurma neticesi ortaya çıkan ictihadların sistemli hale gelmesidir."

İkinci ana başlıkta Hanefî mezhebi, hüküm sürdüğü coğrafi bölgeler bakımından incelemeye tabi tutulmaktadır. Burada çağdaş İslam hukuk tarihi çalışmalarının mekân kaydından bağımsız olduğu vurgulanarak eleştirilmektedir. Fıkıh tarihi çalışmalarında Selçuklu ve Osmanlı'nın önemsenmemesine, muasır çalışmalarda mekân fikrinden bağımsız bir tarih düşüncesinin göstergesi olarak dikkat çekilmektedir. Yazara göre çağdaş İslam hukukçularının yeniden ictihad düşüncesine dönmelerinin sebebi de budur. Bu bağlamda hem zamanı hem de mekânı dikkate alan bir fıkıh tarihi yazımı önerilmektedir. Ayrıca burada günümüz açısından bölgesel hukuk tarihinin boşluklarla dolu olduğu şeklinde bir tespate yer verilmektedir. Şimşek, Hanefilik açısından bölgesel ekolleri yedi başlık halinde

sıralamaktadır. Bunlar; Irak (Bağdat, Kûfe ve Basra), Belh (Horasan, Harizm ve Merv), Mâverâünnehir (Buhara ve Semerkand), Memlûk, Rum (Osmanlı), Hint Alt Kıtası ve Mısır, Şam, Fergana, Kazvin ve Özkent gibi diğer bazı bölge ve şehirlerdir. Bu konu, Kefevî'ye atıfla Hanefiliğin coğrafi açıdan izlediği serüvene dikkat çekilerek son bulmaktadır.

Ardından bu bölüme genel hatlarıyla mezhepleşme sürecinde ve sonrasında Hanefî fıkhnın nasıl okutulduğunu ele alan bir başlıkla devam edilmektedir. Bu meyanda Bağdat'ta başta Ebû Abdillâh el-Cürcânî (ö. 398/1008), Ebû Bekr Hârizmî (ö. 403/1012) ve Saymerî gibi isimlerin tedris faaliyetini yürüttüğü -kimisi cami kürsüsü kimisi de medrese tarzında- birçok fıkıh medresesinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bunlar arasında önemli bir yere sahip olan *İmam Ebû Hanîfe Medresesi*'nde kurulduğu günden itibaren hicri VIII. asra kadar görev yapan yirmi Hanefî yöneticinin (meşâyih) isimlerine yer verilmektedir. Orta Asya'da ise Belh, Horasan ve Mâverâünnehir bölgeleri olmak üzere erken dönemlerden itibaren Hanefiliğin tedris edildiğinin altı çizilmektedir. Daha sonra sırasıyla Semerkand, Buhara, Hârizm ve Cürcân Hanefî eğitiminin verildiği önemli merkezler arasında yer aldığı belirtilmektedir. Burada Nizâmiye ve benzeri birçok medrese ve müderris hakkında kısaca bilgi veren Şimşek, Hanefiliğin Bağdat'taki üstünlüğünün sona ermesinin (h. 5. asır) ardından Orta Asya'nın Hanefiliğin merkezi haline geldiğine dikkat çekmektedir.

Bir sonraki ana başlıkta menâkıb-tabakât kavramları üzerinde durulmaktadır. Burada Hanefî fukahasının biyografi yazımının mezhep imamının hayat hikayesini ihtiva eden menakıp literatürüyle başladığı ifade edilerek daha sonra bunun mezhebin fukâha biyografisini ele alan tabakâtı doğurduğu belirtilmektedir. Ayrıca menakıp türü biyografilerin olağanüstü olaylarla dolu olduğu ve aşırı abartılı bir anlatım üslubu taşımaları sebebiyle tarihçiler tarafından kaynak olarak kabul edilmemesinin doğru olmadığı üzerinde durulmaktadır. Yazara göre menakıplar, yazıldıkları dönemin dinî, siyasi, iktisadi ve kültürel özelliklerine dair zengin bilgiler ihtiva etmeleri hasebiyle dikkatle incelendiğinde diğer yazım türlerinde bulunmayan birçok bilgiye ulaşma imkânı sunmaktadır. Tabakâtın biyografi yazım türü olarak ortaya çıktığı ve önceleri zamansal derecelendirme esasına göre yazıldığı, fakat zamanla derecelendirme anlamını da aşırıp alfabetik biyografi yazım türü için de kullanılmaya başlandığına dikkat çekilerek mutlak biyografi için de kullanıldığı bilgisine yer verilmektedir. Tabakât yazım türünün mezhep merkezli bir seyir izlediği vurgulanmaktadır. Burada tabaka esasına göre yapılan biyografik tasnifin önemine ve faydalarına yer verilerek konu noktalanmaktadır. Buna

göre tabakât esasına göre biyografik tasnif, mezhebin oluşum sürecini gözlemleme imkânı vererek fikhî birikimin taşınması ve fıkıh eğitim faaliyetinin seyrinin takibini kolaylaştırmaktadır. Böylece mezhep merkezli değişimler hakkında daha sağlıklı bir dönem tasnifi sunmaktadır. Ayrıca eser teliflerinin gelişimini izleme olanağı vermektedir. Yazarın burada altını çizdiği en önemli husus tabakât ve menakıp türünün, tarih yazıcılığının bir parçası olduğu hususudur.

Bu bölümde tahrir ve mezhep kavramlarına da ayrı bir başlık altında yer verilmektedir. Hanefî fıkıh usulünün tarihi gelişimi bağlamında usul-fürü ilişkisinin incelendiği bu başlıkta önce fıkıh usulünün tarihsel dönemleri üzerinde durulmaktadır. Bu anlamda Murteza Bedir'in yaptığı taksime yer verilerek fıkıh usulü tarihi; teşekkül dönemi, klasik dönem ve klasik sonrası dönem olmak üzere üç ana bölümde incelenmektedir. Söz konusu üç dönemin özelliklerine dikkat çekildikten sonra fıkıh usulünün ortaya çıkışı ve varlık sebebi üzerinde durulmaktadır. Burada fıkıh usulünün nasları ilkten ve yeniden anlamının yöntemi olmadığı, mevcudu korumaya çalışan, yüzü maziye dönük bir metodoloji olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca fıkıh usulünün bir işlevinin de mezhebi savunma ve tutarlı izah etme ile Sünnî anlayışı dış akımlara karşı koruma rolünden söz edilerek onun bütün İslami ilimler için ortak bir metodoloji haline getirilmek istendiğine dikkat çekilmektedir. Yazara göre bu yöneliş, İslamî ilimlerde tek bir usul olduğunu göstermektedir. Burada net bir dille ifade edilen hususlardan biri de fûru-i fikhın usulden önce var olduğu ve dolayısıyla ikisi arasında üretici bir ilişkinin bulunmadığıdır. Yaygın kanaatten farklı olan bu tespit yazar tarafından diğer ilim dallarına kıyas yoluyla ve bazı metaforlar üzerinden temellendirilmektedir. Şimşek, modern dönemdeki yaklaşımı ictihad, maslahat ve fıkıh usulünün bir parçası olarak değerlendirerek hatalı bulmakta ve ictihad yerine mezhep içi istidlal anlamına gelen tahriri önermektedir. Devamında tahririn üç türü; *tahrîcû'l-usûl mine'l-furû'*, *tahrîcû'l-furû' 'ale'l-usûl* ve *tahrîcû'l-furû' 'ale'l-furû'* üzerinde kısaca durularak bunlardan sonuncusunun mezhep içi istidlali ortaya koyması açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede çağdaş araştırmalarda kıyasın sadece naslar üzerinden ele alınması eleştirilmekte, gerçek kıyasın yeni meselelerin mezhebin önceki birikimine/mesaisine benzetilmesi olduğu ifade edilmektedir.

“Bazı problemler: Teorik bakımdan fıkıh-mezhep ve sosyal realite ilişkisi” başlığı altında öncelikle mezheplerin dini meşruiyeti ile ilgili tartışmalara yer verilmektedir. Ardından bir bilim dalı olarak fıkıh ile kurumsal yapı olarak mezhep arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda mezhep Allah'ın hükmünü daha doğru, daha tutarlı ve daha ikna edici şekilde insanlara ulaştırır vazge-

çilmez bir vasıta olarak nitelenmektedir. Pratik açıdan ise mezhep, bir Müslümanın İslam'ı pratikte yaşama ölçülerini aldığı kurumsal bir temeldir. Ayrıca mezhebin bölücü değil, birleştirici olduğu vurgulanarak mezhep sistematığının dağınık ve parçacı din anlayışı probleminin çözümünde etkin rolünden söz edilmektedir. Bu başlık altında son olarak fıkıhın canlılığı bağlamında tahrir ve *siyaset-i şer'iyye* (örfî hukuk) yöntemleri ele alınmaktadır. Burada yazar, *istihsan* ve *hile-yi şer'iyye-yi siyaset-i şer'iyyenin* birer argümanı olarak tavsif etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü kavâid-i külliye-mezhep ilişkisi üzerinde durularak son bulmaktadır. Burada kâvâid-i külliye, hukukta rasyonel soyutlama faaliyetinin bir parçası olarak görülmüş ve fikhî mezheplerin bu soyutlama neticesinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Yazara göre bu soyutlama faaliyeti üç aşamada meydana gelmiştir. Birincisi; mezhebin asılları, ikincisi; fıkıh usulünün ortaya çıkışı, üçüncüsü; külli kaidelerin ortaya çıkmasıdır. Hâdîmî'nin (ö. 1176/1762) soyutlama çabaları çerçevesinde kavâid-i külliye ve mezhep ilişkisinin ortaya konduğu bu başlıkta *Mecelle* üzerinden dikkat çeken değerlendirmeler yapılmaktadır. Külli kaidelerin tek başlarına herhangi bir hükme dayanak teşkil etmedikleri ve hüküm üretme aracı olmadıklarının altı çizilerek konuya son verilmektedir.

İkinci bölümde bazı menakıp ve tabakât eserleri merkezinde uygulamalı olarak Hanefiliğin ortaya çıkış keyfiyeti/süreci üzerinde durulmaktadır. Bu anlamda ikisi menakıp biri tabakât edebiyatına ait olmak üzere üç eser incelenmektedir. Bunlar, Saymerî'nin (ö. 436/1045), *Ahbâru Ebî Hanîfe ve ashâbihî* isimli eseri, Bekir ez-Zerencerî'nin (ö. 512/1118) *Menâkıbu Ebî Hanîfe'si* ve Mahmûd el-Kefevî'nin *Ketâibu a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr* isimli eseridir. Burada ilk önce müstakil bir başlık altında adı geçen iki eser (Saymerî ve Zerencerî) örneğinde menakıp literatürü bağlamında Hanefilik üzerinde durulmaktadır. Adı geçen iki eserin seçilme sebebi, birinin Irak diğzerinin Horasan ve Mâverâünnehir Hanefî fukahayı ortaya koyması hasebiyle iki bölge arasında bir mukayeseye imkân vermesi olarak açıklanmaktadır. Yazar, bu başlık altında bu iki eseri ayrı ayrı inceleyerek müelliflerinin hayatı üzerinde kısaca durmakta, isnat silsileleri ve kaynakları hakkında tablolara yer vermek suretiyle yeterli bilgi vermektedir. Ayrıca mezhepleşmenin ilk izleri olarak görülebilecek ve Ebû Hanîfe'nin muasırlarıyla olan irtibatını ortaya koyması bakımından önemli olan rivayetlere yer vermektedir.

Bu bölümün ikinci ana başlığının altında Hanefilik, tabakât literatürü bağlamında incelenmektedir. Konu, bir Osmanlı âlimi olan Kefevî'nin *Ketâib'i* örneğinde işlenmektedir. Bu eserin en önemli özelliklerinden birinin fakihlerin

alfabetik olarak değil de asır ve tabakalara göre tasnif edilmesi olarak kaydedilmektedir. Bu tasnifin, mezhebin oluşum sürecini gözlemleme ve fikhî birikimin aktarılmasının izlerini sürme imkânı vermesindeki başarısından dolayı değerine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda *Ketâib*'in tabakât kurgusuna yer verilerek; Hanefîliğin tarihi süreçteki gelişimi bakımından beş tabakada incelendiği aktarılmaktadır. Bunlar mütekaddimîn tabakası, müteahhirîn tabakası, ashâbu't-tahrîc tabakası, ashabu't-tercîh tabakası ve ashâbu't-temyîz tabakasıdır. Bu tasnif daha önce İbn Kemal tarafından yapılan tasnifle mukayese edilmektedir. Ardından sırasıyla *Ketâib*'in içerik sistematigi ve iki ketibe örneğinde tedris silsilelerinden hareketle fakihler arası sosyal ağ üzerinde durulmaktadır. Burada Kefevî'nin rivayet silsilesi yoluyla verdiği hoca-talebe ilişkisinden hareketle Hanefî mezhebinin üç silsilesi tablolar yardımıyla son derece başarılı bir şekilde işlenmektedir. *Ketâib*'de kaydedilen meşhur Hanefî ailelerine yer verilerek bu kısım noktalanmaktadır. Buna göre tarihi süreçte Hanefî mezhebine büyük hizmetleri olmuş meşhur aileler şunlardır: Burhân, Mahbûbî, Saffâr, Pezdevî, Neseî, Türkmânî, Zerencerî, Hibetullah ve Fenârî aileleridir.

İkinci bölümün son başlığı “Fıkıh Tarihinde Osmanlı ve Osmanlı’da Hanefîlik”tir. Bu başlık altında ele alınan ilk husus fıkıh tarihini dönemlendirme sorunudur. Şimşek, burada dönemlendirme açısından çağdaş İslam hukuk tarihi yazımını iki yönden eleştirmektedir. Birincisi; özgün bir yöntemle sahip olmadığı, ikincisi; oryantalizm ve selefi-modernist Arap milliyetçi tarih yaklaşımının tuzağına düşülmüş olmasıdır. Bu bağlamda son bir buçuk asırda üretilen eser, düşünce ve yöntemlerin şüpheli olduğu bu nedenle sorgulanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Burada dikkat çekilen bir başka husus da çağdaş yaklaşımlara göre fıkıh tarihinde Osmanlı döneminin bilinçli veya bilinçsiz şekilde görmezden gelinmesidir. Giriş mahiyetindeki bu eleştirilerden sonra, yine eleştirel bir üslupla Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet döneminde Türk ve İslam hukuk tarihine dair yaklaşımlar altı başlık altında incelenmektedir. Bazı istisnalar dışında günümüze kadar kaleme alınan İslam hukuk tarihi yazılarında/ eserlerinde Selçuklu devrinin duraklama, Osmanlı devrinin gerileme dönemi olarak ele alındığına dikkat çekilerek tenkit edilmektedir. Bu durumun nedenleri üzerinde duran yazar, fıkıh tarihi araştırmalarına dair bazı önerilerde bulunarak bu bölümü noktalamaktadır. Önerilen üç temel husus şöyledir: (1) Fukaha biyografilerinin mezhep içi hiyerarşi dikkate alınarak ortaya konması ve fakihler arası sosyal ağın ortaya çıkarılması. (2) Literatür taraması yapılarak telif edilmiş ve klasik unvanını almış eserler biyografisinin (*tabakâtü'l-kütüb*) çıkarılması. (3) İlgili ilim dalının temel problemlerinin tespit edilmesi (*tabakâtü'l-mesâil*).

Üçüncü bölümde Hanefî mezhebinin usul anlayışının gelişimine ve usul tartışmaları bağlamında Hanefîliğin ilk beş asırdaki serüveni üzerinde durulmaktadır. İki ana başlıktan vücuda gelen çalışmanın bu bölümü, zaman bakımından fûru-i fikhın usulden önce olduğu, usulün mezhep savunması temeline dayandığı ve hilaf ile cedeli bir yöntem olarak kullandığı, usulün işlevinin üreticilik değil, mevcudu koruma olduğu ve usulün tek olduğu gibi ön kabuller içermektedir.

Bu bölümünde sırasıyla Irak ve Horasan-Maverâünnehir usul mektepleri ele alınmaktadır. Irak muhitinde Hanefî usulünün ortaya çıkışı ve gelişiminde İsa b. Ebân (ö. 221/836), Kerhî (ö. 340/952) ve Cessâs (ö. 370/981) gibi isimlerin ön plana çıktığı aktarılmaktadır. Bu üç isimden İsa'nın sünneti bir haber teorisi bağlamında ele aldığı, Kerhî'nin mezhebi soyut ilke ve kavramlarla ifade etme eğiliminde olduğu, Cessâs'ın bu iki isme dayanarak ilk hacimli fıkıh usulü eserini yazdığı belirtilmektedir. Horasan-Mâverâünnehir bölgesinde ise *Belh* meşâyihinin çabalarından söz edilerek Irak Hanefîleriyle mukayese edilmektedir. Mesela *Belh* ulemasının Iraklılardan en büyük farkı, *zâhiru'r-rivâye* ve *nâdiru'r-rivâye* ayrımını yapmış olmaları ve mezhebi tahrir yöntemi üzerinden oluşturmuş olmaları şeklinde ortaya konmaktadır. Bu husus, Ebü'l-Leys es-Semerkindî'den (ö. 373/983) gelen rivayetlerle temellendirilerek fûrû fikhın üretim ve gelişiminin kıyas metodu üzerinden devam ettirildiğine dikkat çekilmektedir. Burada son olarak *meâhizü's-şerâi'* adında bir eser yazdığı bilgisi kabul edildiğinde Hanefî usulünde Mâtürîdî'nin öncülüğüne dikkat çekilerek Hanefî usûl anlayışına yön veren ve kendisinden sonraki usûlcüler etkileyenin Debûsi (ö. 430/1039) olduğu vurgulanmaktadır.

İkinci başlıkta Hanefî usulünün gelişimiyle ilgili bazı örnek kavramlar tahlil edilmektedir. Bu kavramların nasıl bir serüvenden geçip kavramlaştığı, hangi temel kuralların kullanıldığı ve bunların mekteplere göre farklılıkları üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla *umum belvâ*, *icma*, *sahâbî kavli*, *istishâb*, *lafzın zahir anlamı* ve *kıyas (illet)* kavramları tahlil edilmektedir. Ancak bu örnek kavramlar fıkıh usulünün sadece oluşum dönemi (hicri IV.-VI. asırlar) açısından ele alınmıştır. Kısaca burada anılan usul kavramlarının ortaya çıkışı ve bu kavramlara Hanefî usul mekteplerinin yüklediği anlamlar incelemeye tabi tutulmaktadır.

Eser, çalışmanın özeti mahiyetinde ulaşılan neticelerin ve tespitlerin yer aldığı sonuç bölümü ve hemen arkasına eklenen üç ayrı ekle son bulmaktadır. Ekler yazarın daha önce yayınlanmış olan şu çalışmalarıdır: (1) Hanefî Geleneğinde İmam Mâtürîdî. (2) Bir Hanefî Klasığı: Mergînânî ve el-Hidâye'si. (3) Bir Osmanlı Hanefî Âlimi: Ebû Said Hâdimî.

Netice itibariyle Şimşek tarafından hazırlanarak ilim dŐnyasına armağan edilen bu eser, tarih ve usŐl bakımından EbŐ Hanife ve Hanefilik konusunda farklı bir perspektifle kaleme alınmış faydalı bir çalışmadır. Yazarın zellikle İslam hukuk tarihi yazıcılığı konusundaki farklı ve eleştirel bakış açısı dikkat çekicidir. Bu sahada çalışma yapmak isteyenlere farklı bir yaklaşımın yanı sıra faydalı bir literatŐr listesi ve analiz imkanı sunacağını söylemek mŐmkŐndŐr. Çalışmanın uzun soluklu ve ciddi bir emeğin ŐrŐnŐ olduğu açıktır. Zaman zaman tekrara dŐřŐldŐđŐ ve bazı blŐmlerde ağır bilimsel bir dil kullanıldığını da belirtmek gerekir. Ancak teorik ve teknik bir konuyu ele alması hasebiyle bu durum mazur grŐlebilir.